

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ДО ВПЛИВУ СУБ'ЄКТІВ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено специфіку та обґрунтовано необхідність розроблення спеціалізованого інструменту аналізу та моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. Запропоновано карту моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання та охарактеризовано її призначення. Відповідно до ідеї BSC, виділено окремі групи показників у карті впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство. Запропоновано параметри, каталізatori та інгібітори адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, а також обґрунтовано використання лінійного профілю за сформованою картою моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: адаптація, інструментальне забезпечення, економічна безпека підприємства, суб'єкти митного регулювання.

E. M. RUDNICHENKO

Khmelnitsky National University

INSTRUMENTAL PROVIDING OF ADAPTATION OF SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE IS TO INFLUENCE OF SUBJECTS OF CUSTOM ADJUSTING

In the article the necessity to develop specialized analysis tool and monitoring of system adaptation of the economic security of enterprise to the influence of subjects of customs regulation is proved and its specificity is investigated. The monitoring card for system adaptation of the economic security of enterprise to the influence of subjects of customs regulation is proposed and defined its function. According to the BSC idea, the separate indicator groups in the influence map for subjects of customs regulation on enterprise are pointed out. Parameters, catalysts, and inhibitors for system adaptation of the economic security of enterprise to the influence of subjects of customs regulation are proposed. The line profile usage according to formed monitoring card for system adaptation of the economic security of enterprise is proved.

Keywords. Adaptation, software tool, economic security of enterprise, subjects of customs regulation

Вступ. В останні десятиліття у наукових дослідженнях [1–4] спостерігається зростання інтересу до еволюційної економіки та пояснення економічних явищ і процесів шляхом проведення аналогій з біологічними або екологічними явищами і процесами. Дійсно, якщо розглядати підприємство як певний живий організм, що реагує відповідним чином на подразники зовнішнього характеру дії та досліджувати реакції на внутрішні зміни, виникають нові підходи до вирішення проблем взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього впливу. Причому у випадку взаємодії з суб'єктами фіскального впливу (у податковій та митній сфері), специфіку функціонування яких підприємство самостійно змінити не може, більш коректно досліджувати адаптаційні процеси на рівні підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії державних інститутів з бізнес-середовищем та їх вплив на економічну безпеку підприємств досліджується у працях Козаченко Г.В., Пономарьова В.П., Ляшенко О.М. [5]. Стосовно митної сфери необхідно відмітити праці Бережнюка І.Г. [6], Пашка П.В. [7], Мартинюка В.П. [8], однак адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання та інструментальному забезпеченню даного процесу належної уваги не приділялося.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є визначення інструментального забезпечення адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на недостатню кількість ґрунтовних наукових досліджень у сфері взаємодії суб'єктів господарювання та суб'єктів митного регулювання, логічним постає твердження щодо необхідності розроблення спеціалізованого інструменту аналізу та моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. Надалі такий інструмент буде фігурувати під назвою «карта моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання». Призначення такого інструменту представлено на рис. 1.

Принципово карта моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання може бути розроблена або на основі агрегованого аналітичного підходу, який передбачає узагальнення первісних та проміжних показників й формування певного результуючого показника, або із використанням сукупності показників, які не підлягають агрегуванню. Кожен з підходів має як свої переваги, так і недоліки.

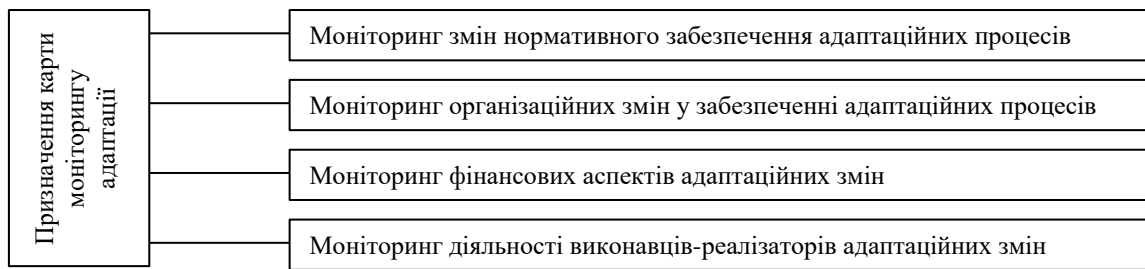

Рис. 1. Призначення карти моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Враховуючи специфіку взаємодії суб'єктів митного регулювання та підприємств, застосування першого тривіневого підходу з відповідною розробкою первісних, проміжних в результативних показників не є конструктивним. Таке твердження базується на сумнівному економічному та управлінському ефекті від застосування безлічі показників та неоднозначності методики формування окремого результативного показника, оскільки витрати ресурсів і втрата оперативності може певним чином нівелювати очікуваний ефект, що з позиції ефективності функціонування системи економічної безпеки підприємства є неприпустимим явищем.

На нашу думку, оптимальним у даній ситуації буде використання обмеженої кількості (10–12) різнонаправлених показників, що комплексно і оперативно будуть надавати інформацію про перебіг адаптаційних процесів. Також зважаючи на різну розмірність показників, що можуть бути використані для опису впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство, їхнє оцінювання за різними шкалами (частина показників може бути оцінена тільки за ординальною, або навіть номінальною шкалою, і не завжди всі показники можуть бути оцінені за інтервальною шкалою), різну діапазонність таких показників, тощо їхнє узагальнення в межах єдиної аналітичної моделі з метою оцінювання впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство пропонується скористатися другим підходом, який базується на формуванні сукупності показників, які не підлягають агрегуванню й розглядаються порівняно відокремлено. Варто відзначити, що такий підхід вже широко використовується у практиці управління – від порівняно менш відомого «Tableau de Bord» до широко відомої Balanced Scorecard, розробниками якої є Д. Нортон та Р. Каплан.

Ідея другого підходу є доволі простою – для повного відображення діяльності підприємства будь-які агреговані показники постають, по-перше, надто загальними й не дозволяють оцінити окремі аспекти діяльності підприємства, діяльність окремих підрозділів, по-друге часто є ретроспективними. Особливу ретроспективність мають фінансові показники, оскільки вони відображають результати минулих операцій в діяльності підприємства. Тому використання гнучкого підходу, який дозволяє розглянути різні аспекти діяльності підприємства, у тому числі поглянути на перспективи його діяльності, представляє особливий інтерес.

Загальновизнано, що методика збалансованих показників сьогодні є найефективнішим інструментом стратегічного управління. Вона усуває невідповідність між орієнтацією сучасного бізнесу на проактивне управління і методами оцінки діяльності менеджерів, які ґрунтувалися переважно на фінансових показниках Р. Каплан та Д. Нортон запропонували формувати для функціональних ланок управління взаємопов'язану систему цілей (показників) у сферах, що є ключовими для реалізації стратегії [9, с.92]. Загальновідомо, що такими сферами є чотири базові – фінанси, процеси, клієнти, персонал, а їх формалізація і модифікація назв не надто суттєво впливають на саму їх сутність та природу.

В основу побудови системи показників кладуть причинно-наслідкові зв'язки між фінансовими критеріями й ключовими факторами успіху. Вони встановлюються за допомогою гіпотез і припущень, які перевіряються після досягнення (недосягнення) заданих кількісних показників. Далі в процесі оцінки ефективності впровадження стратегії фіксуються досягнення і виявляються допущені помилки, на основі чого у стратегічний процес вносяться відповідні корективи. Надзвичайно важливо, щоб про успіхи та невдачі знали працівники компанії. У протилежному разі значна частина персоналу залишиться осторонь стратегічного процесу, не буде розуміти логіку дій вищого менеджменту [9, с.93].

Використовуючи принципову ідею BSC, представляється можливим сформувати карту моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. Такий інструмент має відповідати наступним вимогам (рис. 2).

Коментуючи представлені на рис. 2 вимоги до карти моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, слід сказати таке. Враховуючи стратегічну природу та особливості застосування системи BSC, очевидним стає факт відповідності розробленої карти загальній стратегії підприємства, причому для успішної реалізації адаптаційних змін, керівництво підприємства повинно чітко розуміти і констатувати певний результат (нехай і проміжний) у досягнення визначених стратегічних цілей. З цим пов'язана і вимога до вимірювання досягнутих результатів. Стосовно

універсальності застосування такої карти різними суб'єктами ЗЕД відмітимо, що незважаючи на певні особливості у їх діяльності, специфіка впливу суб'єктів митного регулювання на підприємства має типові характерні ознаки і дозволяє використовувати уніфіковані підходи стосовно адаптації підприємств до такого впливу. Однак, нормативна складова, яка є визначальною для діяльності суб'єктів митного регулювання, також повинна забезпечувати легітимність адаптаційних змін і має носити комплексний характер, що вимагає розробки низки показників які б охоплювали практично всі сфери діяльності підприємств.

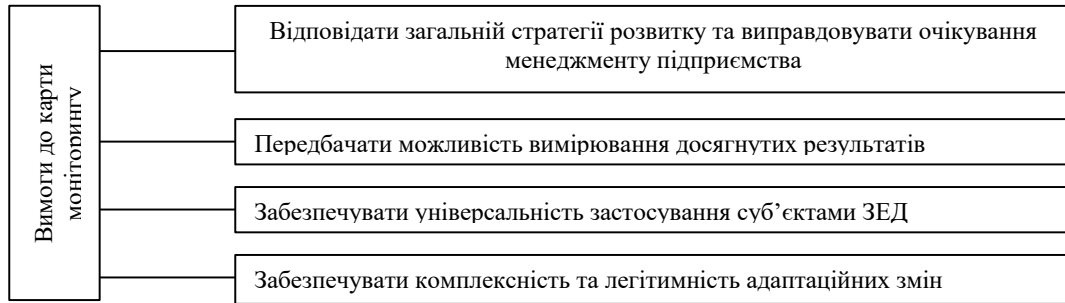

Рис. 2. Вимоги до карти моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Отже, відповідно до ідеї BSC представляється доцільним виділити окремі групи показників у карті впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство. Але перш, ніж структурно представити такі групи показників із докладним аналізом змісту кожного показника, використуваної шкали (бінарної, ординальної, номінальної, інтервальної тощо), порядку інтерпретації значення показника, його стимулятивного або дестимулятивного характеру, якісного змісту тощо представляється доцільним сформувати структуру інформаційного поля адаптації СЕБ. При цьому під інформаційним полем пропонується розуміти структуровану інформацію щодо проходження адаптації системи економічної безпеки суб'єкту господарювання до впливу суб'єктів митного регулювання. Таке інформаційне поле, як передбачається, має містити як суто інформацію щодо проходження процесу адаптації (відповідно до ідеї BSC, яку запропоновано покласти у основу карти впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство, інформація щодо проходження процесу адаптації має бути представлена окремими групами показників), так і інформацію щодо зовнішнього впливу на процес такої адаптації. Розроблене інформаційне поле адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єкту митного регулювання подано на рис. 3.

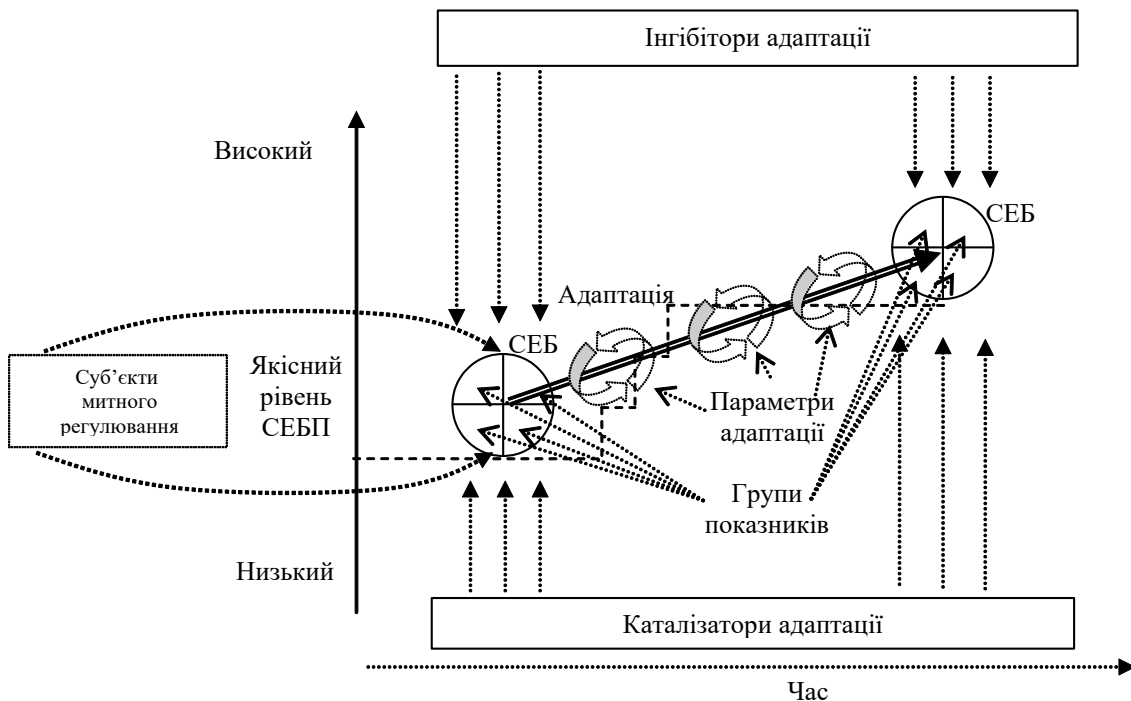

Рис. 3. Інформаційне поле адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Коментуючи розроблене інформаційне поле адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, слід сказати таке. Метою його розроблення є унаочнення

співвідношення та залежностей між окремою інформацією (у вигляді окремих показників, параметрів тощо) стосовно адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. Таке інформаційне поле наочно відображає протікання у часі адаптації системи економічної безпеки підприємства, яка вимушено відбувається внаслідок впливу суб'єктів митного регулювання.

Адаптація системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання відбувається під впливом певних каталізаторів та інгібіторів – факторів, які різним чином впливають на протікання такої адаптації. До речі, не випадково, що вплив самого суб'єкту митного регулювання у такому разі є дуальним, як це наочно надано на рис. 3 – з одного боку, суб'єкти митного регулювання виступають каталізатором адаптації системи економічної безпеки суб'єкта господарювання, адже саме їх вплив таку адаптацію викликає, але, з іншого боку, пригнічуючи діяльність суб'єкта господарювання, суб'єкти митного регулювання ускладнюють проведення адаптації, і з цього боку вони постають інгібітором адаптації. Характеризуючи паралельний вплив каталізаторів та інгібіторів на проведення адаптації суб'єкта господарювання до впливу суб'єктів митного регулювання, слід сказати, що результат такого впливу повністю описується законом поля сил К. Левіна, особливо беручи до уваги, що адаптація системи економічної безпеки може носити хоча й проактивний, але все одно недобровільний вимушений характер – підприємство може йти на таку адаптацію, але вона не є ініціативою підприємства. Відповідно до поля сил К. Левіна, результат будь-яких змін залежить від комбінування впливу сприяючих та протидіючих чинників і визначається домінуванням впливу чинників певної групи. Стосовно адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання слід сказати дуже просто: якщо у динаміці переважатиме вплив каталізаторів адаптації (як це зображено на рис. 3), то адаптація буде успішною, й якісний рівень системи економічної безпеки підприємства, який комплексно відображає властивості такої системи, її функціональність, спроможність виконувати покладену на неї основну функцію тощо буде підвищуватися. У разі ж домінування інгібіторів, адаптація значно ускладнюватиметься або буде недостатньо успішною.

Ключовими питаннями стають групи показників, які з різних боків характеризують процес адаптації системи економічної безпеки до впливу суб'єктів митного регулювання, а також пов'язаність окремих таких показників із параметрами адаптації та тріальна залежність «каталізатори/інгібітори впливу – параметри адаптації – показники процесу адаптації».

Беручи до уваги визначеність каталізаторів та інгібіторів адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, а також встановлені параметри адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, така інформація узагальнено подана в табл. 1, а в табл. 2 поданий запропонований склад показників у карті моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

Таблиця 1

Параметри, каталізатори та інгібітори адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Група показників	Показники
Внутрішні умови адаптації	
Параметри адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання	Сила
	Швидкість
	Повнота
	Легітимність
	Керованість
	Стійкість
Зовнішні умови адаптації	
Каталізатори	посилення тиску та загроз для підприємства з боку суб'єктів митного регулювання
	стратегічні рішення керівництва направлені на впровадження адаптаційних процесів
	безпосередню зацікавленість працівників у адаптаційних змінах
	спрощення митних процедур
	мінімізація негативного впливу суб'єктів зовнішнього середовища
	виділення певного обсягу ресурсів для адаптації підприємства і зміни організаційних процесів
	ефективність функціонування існуючої системи економічної безпеки підприємства та узгодженість її елементів
Інгібітори	недосконалість нормативної бази
	відсутність організаційно-правових механізмів легітимізації адаптаційних змін
	недостатня зацікавленість вищого керівництва та нерозуміння необхідності адаптації, натомість зміщення пріоритетів у сторону тінзації діяльності підприємства
	внутрішньо системний опір адаптаційним змінам
	опортуністична поведінка агентів державних інститутів
	недостатність ресурсів
	розбалансованість елементів системи економічної безпеки підприємства

Розроблена форма (табл. 2) вже може використовуватися для оцінювання як суто впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство (вузьке використання), так і для моніторингу безпосередньо адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

Таблиця 2

Групи показників у карті моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Група показників	Показники	Шкала
Внутрішні процеси	Наявність конкретних заходів адаптації, імплементованих у загальну систему управління підприємством	Бінарна (так/ні)
	Наявність процедур управління митними ризиками	Бінарна (так/ні)
	Наявність системи внутрішнього митного аудиту	Бінарна (так/ні)
	Факт подання декларацій у електронному вигляді (так/ні)	Бінарна (так/ні)
	Середній час митного оформлення однієї партії товару (годин)	Кількісна інтервальна
Процеси взаємодії із суб'єктами митного регулювання	Наявність протоколів порушень митних правил (ПМП) за останні 3 роки	Кількісна інтервальна
	Динаміка кількості протоколів порушень митних правил (ПМП) за останні 3 роки	Тріальна (позитивна, нейтральна, негативна)
	Кількість перевірок суб'єктами митного регулювання підприємств	Кількісна інтервальна
	Динаміка кількості перевірок суб'єктами митного регулювання підприємства за останні 3 роки	Тріальна (позитивна, нейтральна, негативна)
	Середній час проходження акредитації (діб) в органах митного регулювання	Кількісна інтервальна
Персонал	Укомплектованість штату працівників відділу економічної безпеки, %	Кількісна інтервальна
	Кількість фахівців, які задіяні для забезпечення взаємодії із суб'єктами митного регулювання	Кількісна інтервальна
	Зв'язок мотивації працівників служби економічної безпеки із результатами адаптації	Бінарна (так/ні)
Фінансові показники взаємодії із суб'єктами митного регулювання	% трансакційних витрат підкоряння закону	Кількісна інтервальна
	Частка доходу, витрачена на формування відносин із суб'єктом митного регулювання	Кількісна інтервальна
	Факт накладання на підприємство фінансових санкцій за недотримання законодавства у митній сфері	Бінарна (так/ні)
	Факти коригування заявленої ринкової вартості товарів	Бінарна (так/ні)

У вузькоспрямованому використанні карта відображає характер впливу суб'єктів митного регулювання, у більш повному використанні – дозволяє поглянути на всі аспекти адаптації системи економічної безпеки підприємства до такого впливу.

Управлінські рішення, що приймаються за результатами аналізу наведених показників спрямовані переважно на забезпечення мінімізації ризиків та загроз зовнішнього характеру. Більшість управлінських рішень характеризуються оптимізаційною складовою і передбачають певне удосконалення стратегії розвитку підприємства та підвищення ефективності функціонування підрозділів, що відповідають за зовнішньоекономічну діяльність і взаємодії з суб'єктами митного регулювання. Для наочності представлення як всієї карти моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єкту митного регулювання, так і окремих груп показників пропонується скористатися візуалізацією значень показників із побудовою лінійних профілів. Для цього за кожною групою показників пропонується окреслити для якісної інтерпретації діапазони кожного показника й надалі візуалізовано узагальнено за кожною групою відображати значення показників, які відповідають певним діапазонам. Корисність такої оцінки є комплексною: по-перше, з'являється можливість агрегованої інтерпретації сукупності отриманих показників в цілому; по-друге буде визначено орієнтири так званого «ідеального стану» в якому процеси адаптації будуть відбуватися оперативно і без перешкод. Крім того, буде зрозуміло в якому напрямку здійснювати необхідні зміни та перетворення для досягнення максимального ефекту. Приклад лінійного профілю за сформованою картою моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єкту митного регулювання подано на рис. 4.

Для зручності такий лінійний профіль пропонується будувати за кожною групою показників у складі карти моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. Це дозволить акцентувати увагу на вузькому сегменті показників і виявити оптимізаційні напрямки розвитку системи управління і системи економічної безпеки підприємства.

Висновки. Отже, для управління адаптаційними процесами на підприємстві необхідно застосовувати відповідні інструменти, що дозволяють проводити оперативний аналіз ситуації та моніторинг змін. Тому для дієвої адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання доцільно використовувати карту моніторингу адаптації з формуванням лінійних профілів, що забезпечить прозорість та оперативність управління цим процесом. Однак у такому форматі не всі процеси є досконало дослідженими, а проблеми вирішеними, тому зазначена тематика є актуальною для подальших досліджень.

Література

1. Матурана У. Древо познання / У. Матурана, Ф. Варела ; [пер. с англ. Ю.А. Данилова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 223 с.
2. Ханнан М. Популяционная экология организаций / М. Ханнан, Дж. Фримен // Экономическая социология. – 2013. – Т. 14. – № 2. – С. 42–72.
3. Кэрролл Г. Концентрация и специализация: динамика ширины ниши в организационных популяциях / Г. Кэрролл // Российский журнал менеджмента. – 2005. – Т. 3. – № 2. – С. 119–138.
4. Олдрич Х. Предпринимательские стратегии в новых организационных популяциях [электронный ресурс] / Х. Олдрич // Экономическая социология. – 2005. – Т.6. – № 4. – Режим доступа : www.ecosoc.msses.ru
5. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монография] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьев, О.М. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
6. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : [монографія] / І.Г. Бережнюк. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
7. Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : [монографія] / П.В. Пашко. – Львів : ІРД НАН України, 2009. – 628 с.
8. Мартинюк В.П. Митна система та економічна безпека держави : теорія і методологія : [монографія] / Мартинюк В.П. – Тернопіль : Астон, 2010. – 256 с.
9. Інноваційно-інвестиційні стратегії в управлінні ринковою вартістю підприємства : [монографія] / В.В. Стадник, Є.М. Рудніченко, Т.С. Томаля, Н.І. Непогодіна. – Хмельницький : ТРІАДА, 2008. – 234 с.

References

1. Maturana U. Drevo poznaniya / U.Maturana, F.Varela. Perevod s angl. Ju.A. Danilova. M.: Progress-Tradicija, 2001. – 223 s.
2. Hannan M. Populjacionnaja jekologija organizacij / M. Hannan, Dzh. Frimen // Jekonomicheskaja sociologija. – 2013. –Т. 14. - # 2. – S. 42-72.
3. Kjerroll G. Koncentracija i specializacija: dinamika shiriny nishi v organizacionnyh populjacijah / G.Kjerroll // Rossijskij zhurnal menedzhmenta. – 2005. – Tom 3. – # 2. – S. 119-138.
4. Oldrich H. Predprinimatel'skie strategii v novyh organizacionnyh populjacijah [jelektronnij resurs] / H.Oldrich // Jekonomicheskaja sociologija. – 2005. – Т.6. – #4. Rezhim dostupa: www.ecosoc.msses.ru
5. Kozachenko G.V. Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija: sushhnost' i mehanizm obespechenija: monografija / G.V. Kozachenko, V.P. Ponomar'ov, O.M. Ljashenko. – K.:Libra, 2003. – 280 s.
6. Berezhnyuk I.H. Mytne rehulyuvannya Ukrainy: nacional'ni ta mizhnarodni aspekty monohrafiya / I.H.Berezhnyuk.– Dnipropetrovs'k : Akademiya mytnoyi sluzhby Ukrainy, 2009. – 543 s.
7. Pashko P.V. Mytna bezpeka (teoriya, metodolohiya ta praktychni rekomendaciyi): monohrafiya / P.V.Pashko. – L"viv: IRD NAN Ukrainy, 2009. – 628 s.
8. Martynyuk V. P. Mytna systema ta ekonomichna bezpeka derzhavy : teoriya i metodolohiya : monohrafiya / Martynyuk V. P. – Ternopil" : Aston, 2010. – 256 s.
9. Stadnyk V.V. Innovacijno-investycijni stratehiyi v upravlinnyia rynkovoyu vartisty pidpryyemstva: Monohrafiya / V.V. Stadnyk, Ye.M. Rudnichenko, T.S. Tomalya, N.I. Nepohodina - Xmel"nyc"kyj: TRIADA, 2008. –234 s.

Надійшла 15.02.2014; рецензент: д. е. н. Орлов О. О.